

STAŠO FORENBAHER

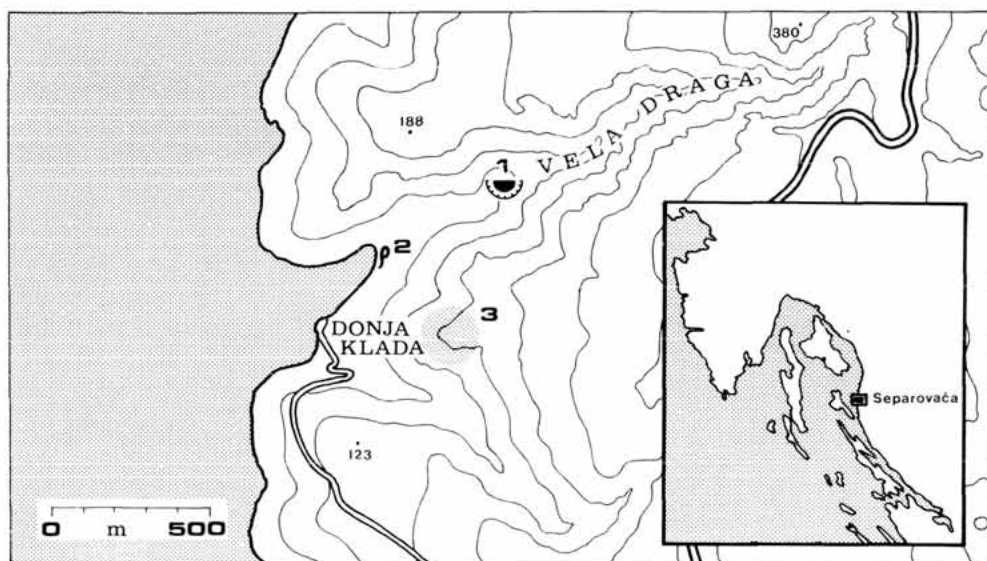
**TRAGOVI BRONČANODOBNOG SLUŽENJA PEĆINOM
SEPAROVAČOM KOD DONJE KLADE**Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
HR 41000 ZagrebIzvorni znanstveni rad
UDC: 903(497.13)"6375/6377"
Ur.: 1991–06–28

U ovom radu autor opisuje pećinu Separovaču u kojoj je izvršio arheološko sondiranje. Pronađeni ulomci keramike, na temelju usporedbi s nalazima iz drugih pećinskih nalazišta zasigurno pripadaju razdoblju srednjeg i kasnog bronzanog doba na prostoru Velebita.

Odsječak primorske padine sjevernog Velebita od Lukova kod Senja do Jablanca jedan je od najstrmijih i najodbojnijih dijelova Jadranske obale. Niz vrhova visokih preko 1200 metara ondje se posve približio moru. Tek na oko 200–300 metara nadmorske visine krševitu padinu ublažava uska, gola zaravan, ispod koje se Velebit vrlo strmim kamenitim pobočjima i stijenama ruši u more. Taj najniži i najkrševitiji dio padine presijeca niz kratkih, dubokih jaruga. Najveća je od njih Vela draga, koja izbija na obalu u donekle zaštićenu uvalu Donje Klade.

Pećina Separovača nalazi se u lijevom boku Vele drage, udaljena oko 500 metara od obale (*slika 1*).¹ Radi se o manjem horizontalnom speleološkom objektu čija ukupna dužina ne prelazi 10 metara (*slika 2*). Ulaz je u razini dna torenta koje je na tom mjestu pokriveno nanosom krupnog kamenja. Visok je 2.5 m, širok 5 m, okrenut prema sjeveru i prilično lako uočljiv. Ulazni dio pećine, površine 3 x 5 m, zasut je kamenjem iz torenta. Ovo zasipanje netko je u prošlosti pokušao kontrolirati izgradnjom suhozida čiji su tragovi još samo djelomično vidljivi. Pećina se nastavlja kanalom dugim 7 i širokim 1.5–3 metra. Tlo je u njegovu prednjem dijelu pokriveno humusom, dok je pri kraju, iza još jedne niske suhozidne stepenice, ponovo zasuto sitnijim kamenjem. Kanal završava uskom pukotinom.

Pri prvom posjetu uočeno je da površinski humus sadrži mnoštvo sitnih komadića pečene zemlje, ugljeno trunje i pepeo, kao i pokoji ulomak grube prethistorijske keramike. Stoga je odlučeno da se nalazište sondažno ispita kako bi se prikupili osnovni podaci o stratigrafiji, te vremenu i karakteru boravka ljudi u pećini. Budući da su u prednjem dijelu kanala primijećeni tragovi ranijeg preko-

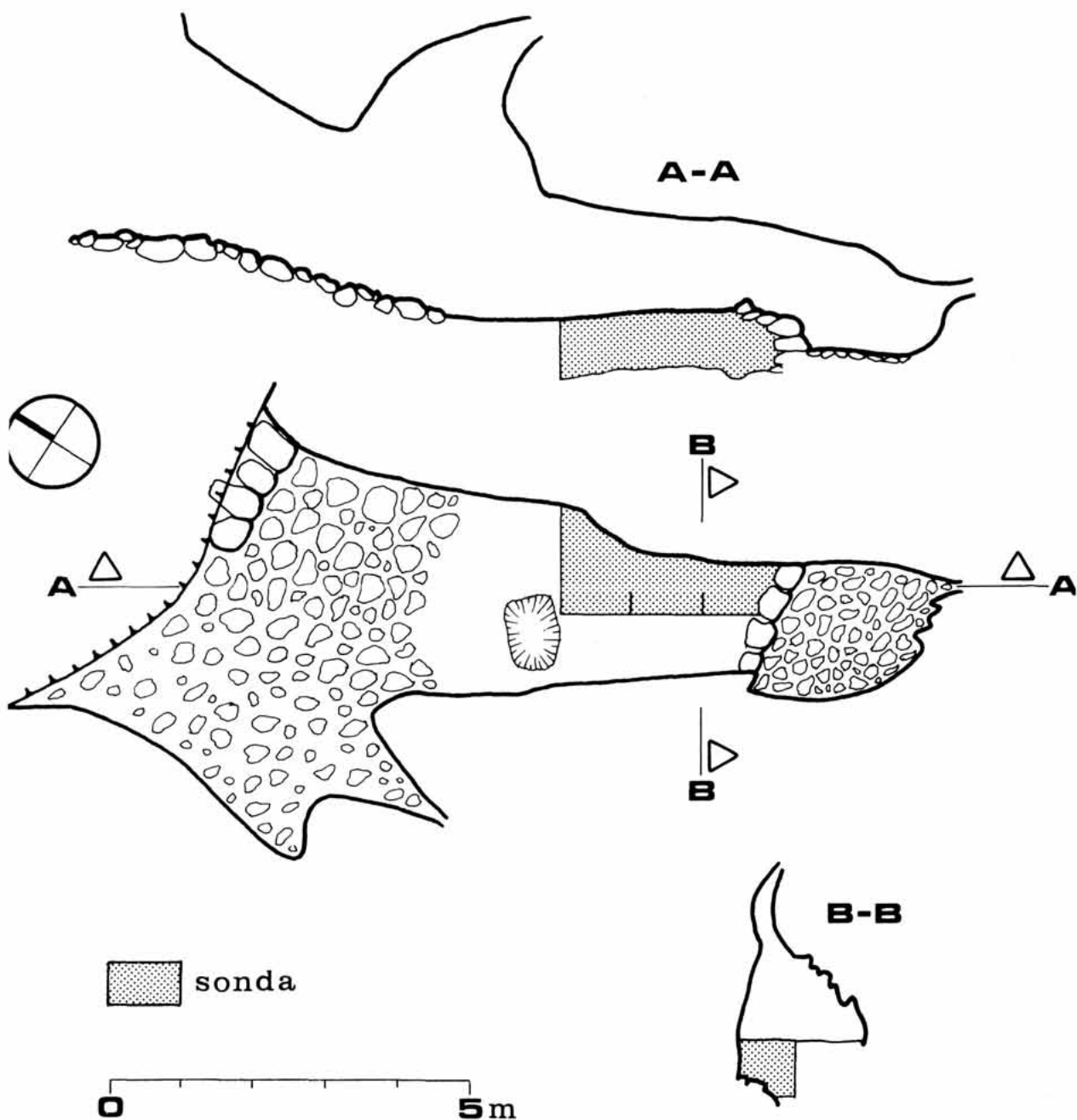
Slika 1. Geografski položaj pećine Šeparovče. 1 = pećina, 2 = izvor, 3 = tragovi naselja na otvorenom. Izohipse na 50 m.

pavanja, odlučeno je da se istražna sonda postavi pri njegovoj sredini, gdje se činilo da bi kulturni sloj mogao biti nedirnut.

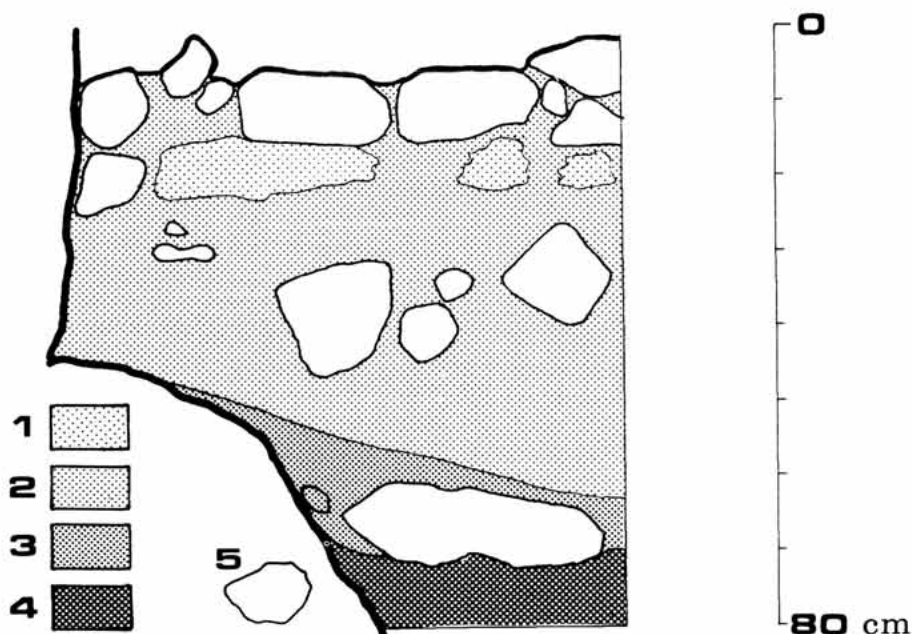
Sandom veličine 3 x 1 m obuhvaćena je istočna polovica pećinskog kanala (slika 2).² Nažalost, ispostavilo se da je sediment i ovdje poremećen (slika 3). Gornjih šezdesetak centimetara sloja sastoji se od humusa, koji sadrži krupno i sitno kamenje, znatnu količinu pepela, ugljeno trunje, komadiće propečene zemlje, vapno,³ te životinjske kosti i ulomke keramike. Ne primjećuje se nikakvo finije uslojavanje, a o poremećenosti svjedoči i činjenica da se nekoliko ulomaka mlađe keramike rađene na lončarskom kolu nalazi razasuto kroz cijelu njegovu debljinu. Slijedeći, dublji sloj, deo od 5 do 25 cm, sastoji se od mješavine pećinske ilovače i humusa, te sadrži životinjske kosti i pokoji ulomak prehistorijske keramike. Ispod toga dolazi sterilna, kompaktna narančasta pećinska ilovača, koja leži na stijeni.

Keramički nalazi

Sondiranjem prikupljeni keramički uzorak skroman je brojem i kvalitetom. Od 160 ulomaka polovicu se može opredijeliti u grubu keramiku (hrapave površine, neujednačenog pečenja, s vidljivom primjesom krupnijih zrna drobljenog vapnenca), dok ostali pripadaju takozvanoj »prijelaznoj« keramici (zaglađene ili glačane površine i nešto ujednačenijeg pečenja, dok je primjesa sitnozrnata ili neprimjetna

Slika 2. Pećina Separovača, tlocrt i presjeci

Slika 3. Pećina Separovača, istražna sonda, presjek B-B. 1 = vapno, 2 = humus, 3 = mješavina humusa i pećinske ilovače, 4 = sterilna pećinska ilovača, 5 = kamen

prostim okom). Zbog fragmentiranosti nije bilo moguće cjelovitije rekonstruirati niti jednu posudu. Kao karakteristične izdvajamo slijedeće ulomke:

Vertikalne trakaste ručke, stegnute pri sredini, proširene pri krajevima (»iksoidne«) (T. 1/1, 2) javljaju se duž istočne obale Jadrana i njezinog zaleđa počevši od ranog brončanog doba.⁴ Primjerak pod brojem 2 mogao bi s podjednakom vjerojatnošću pripadati i koljenastoj ručki s horizontalnom ovalnom pločicom (gornji dio nedostaje) kakve se također javljaju od ranog brončanog doba, a karakteristične su za razvijene faze toga doba na istočnom Jadranu.

Metličasto ukrašavanje keramike (T. 1/6) zastupljeno je sa svega nekoliko malih ulomaka. Na sjevernom Jadranu ono se često drži osobinom ranobrončanodobne keramike.⁶ Međutim, novija istraživanja na ovom području pokazala su da metličasti ukras nije usko ograničen samo na navedeno razdoblje, nego da se sličan način ukrašavanja primjenjuje već znatno ranije (u neolitiku), a identičan se javlja i kasnije, tokom razvijenog brončanog doba.⁷

Trbušasti lonci niskog cilindričnog vrata (T. 1/1; T. 2/1, 2) zastupljeni su s nekoliko primjeraka u 7. horizontu Vaganačke pećine, koji je ondje približno opredijeljen u srednje brončano doba.⁸

Šalica s vertikalnom trakastom ručkom, oblog trbuha i razgrnutog oboda (T. 1/4), jedan je od omiljenih oblika kasnog brončanog doba, iako nije ograničen isključivo na to razdoblje. Slično vrijedi i za *posude široko razgrnutog oboda* (T. 1/5).

Lončići cilindričnog vrata i razgrnutog oboda (T. 1/3) pojavljuju se tijekom čitavog brončanog doba, pa i kasnije.

Sudeći prema sakupljenim ulomcima, većina posuda imala je *jednostavna ravna dna* (T. 2/3).

Srodan keramički materijal poznat je iz rekognosciranja s mnogih pećinskih nalazišta velebitskog podgorja,⁹ a najbliže analogije naći ćemo mu u Vaganačkoj pećini.¹⁰ Ondje se pojavljuju svi opisani oblici, i to u njezinom 7. i 8. horizontu, koji približno odgovaraju srednjem i kasnom brončanom dobu (u smislu srednjoevropske kronologije). Prema tome, negdje u to vrijeme (a to je, grubo rečeno, druga polovica drugog i početak prvog tisućljeća prije Krista) po svoj prilici pada i služenje pećinom Separovačom. Zbog poremećene stratigrafije i skromnog uzorka nemoguće je utvrditi radi li se o jednom razmjerno kratkom boravku ili višekratnoj povremenoj uporabi. Posve je moguće da je pećina bila sporadično upotrebljavana u dužem razdoblju prethistorije, i to bilo kada od ranog brončanog pa do ranog željeznog doba.

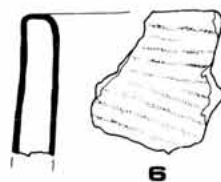
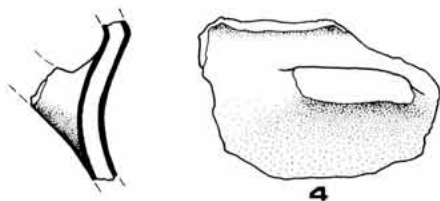
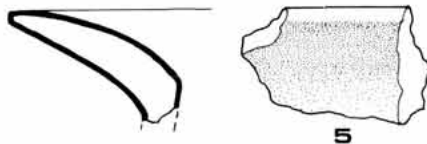
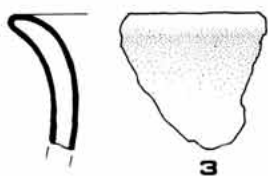
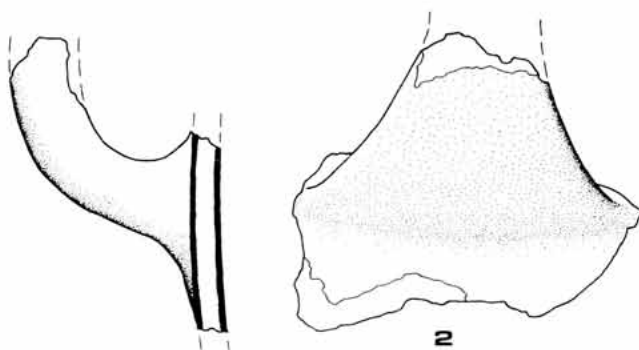
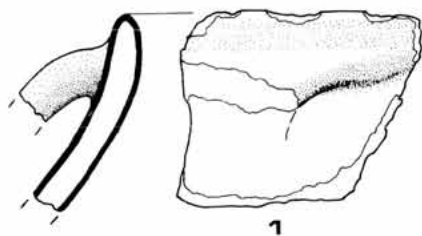
Ostaci faune

Sondiranjem je prikupljeno nekoliko desetaka ulomaka kostiju domaćih životinja.¹¹ Od onih koje je bilo moguće odrediti, daleko su najbrojnije kosti ovce ili koze, a uz njih se pojavljuje pokoja pojedinačna kost velikih preživača, te možda svinje i psa. Sakupljen je i manji broj ljuštura morskih školjaka (pretežno dagnji i priljepaka) te morskih puževa, što ne iznenađuje s obzirom na blizinu obale. Većina ovih ostataka predstavlja otpatke hrane koje su za sobom ostavili oni koji su se zaklanjali u pećinu. Veća grupa kostiju ovce ili koze, otkopana pri dnu iskopa u sloju miješane pećinske ilovače i humusa, pripada najvjerojatnije jednom ne posve odraslom individuumu. U ovom slučaju možda se ne radi o otpacima hrane, nego o ostacima životinje koja je uginula u pećini.

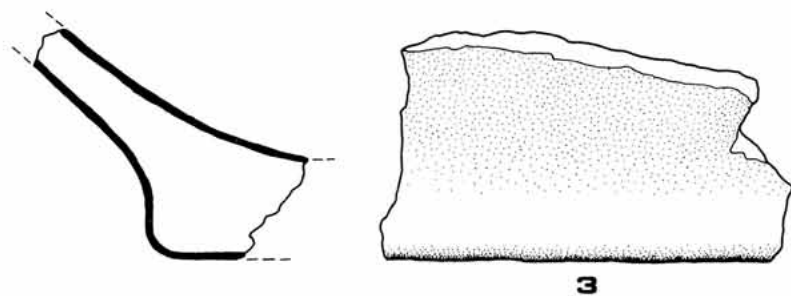
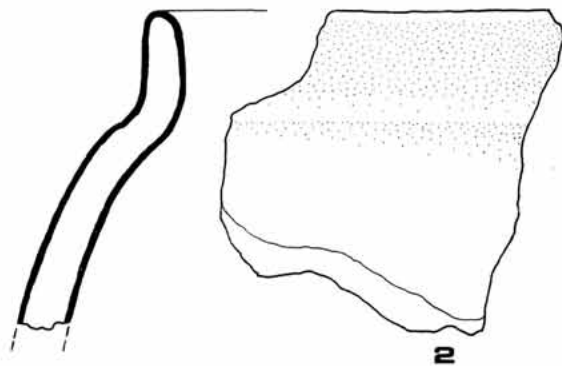
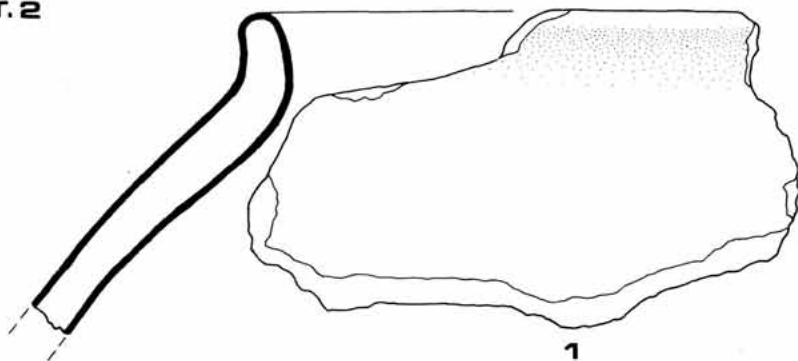
* * *

Pećina Separovača ne spada među one speleološke objekte koji prema svojim osobinama izrazito odgovaraju boravku ljudi. Njezin ulaz gleda ravno na sjever, suprotno od većine značajnijih pećinskih arheoloških nalazišta.¹² Skučeni prostor (ukupno oko 30 m²) prilično nepodesnog oblika sam po sebi jako ograničava njezine moguće funkcije. Sudeći prema zatečenim tragovima (ostaci ognjišta, grnčarija i životinjske kosti) pećina je povremeno služila kao zaklon u kojem se ložila vatra, pripremala i konzumirala hrana, i to ne samo u prethistoriji nego i kasnije.¹³

T.1

T. 2

Podvelebitski kraj obiluje sličnim, za zaklanjanje ne baš osobito atraktivnim pećinama. U većini njih tragovi prethistorijskog boravka ljudi zanemarivi su ili ih uopće nema. Stoga, koliko god da su nalazi iz Separovače skromni i malobrojni, oni i takvi predočuju izvjesnu anomaliju.

Razlog uporabe takvih, naizgled neatraktivnih pećina najčešće treba tražiti u osebnim topografskim odlikama neposredne okolice ili njihovu strateškom smještaju.¹⁴ U našem slučaju nepovoljna orijentacija ulaza donekle je ublažena činjenicom da je u velebitskom podgorju zaštićenost od bure važnija od same orijentacije. Bura ovdje puše niz Velu dragu, dakle s istoka, pa je pećinski kanal koji gleda prema sjeverozapadu ipak prilično zaštićen od dominantnoga hladnog vjetra. Moguće je zamisliti i to da je pećina bila češće korištena u tijeku ljeta, kada je njezina hladovina pružala ugodan zaklon od žege. Smještaj u neposrednoj blizini obale, u jarugi koja je sakriva od pogleda s mora, (prema unutrašnjosti je neprohodna zbog stjenovitih skokova) daje joj donekle osobine skrovišta.

Uvala Klada u kojoj Vela draga izbija na more mogla je nekada kao i danas pružiti zaklon manjim brodovima. U odnosu na slične susjedne uvale ona posjeduje jednu značajnu prednost: u njenom dnu, uz samu obalu, nalazi se jak, stalan izvor slatke vode, rijetka i dragocjena pojava u bezvodnom kraju. Područje oko uvale izrazito je golo i krševito, s tek pokojim malenim suhozidom ograđenim poljem otetim od kamenjara. Međutim, postojanje brojnih suhozidnih terasa na strmim padinama, danas napuštenim i potpuno ogoljelim, svjedoči o tome da je, uz veliki trud i brigu, i u ovom kraju moguća kakva–takva zemljoradnja. Stoga ne čudi da su na obroncima nad uvalom primijećeni tragovi prethistorijskog naselja na otvorenom,¹⁵ čiji su stanovnici znali uočiti i iskoristiti postojeće ograničene mogućnosti koje im je nudila uvala i njezina neposredna okolica.

Prethistorijski arheološki tragovi u pećini Separovača postaju razumljiviji ako se promatraju kao dio lokalnog arheološkog krajolika. Ne radi se o nalazištu koje predočuje glavno središte aktivnosti, nego o sporednom elementu sustava čiji je temelj uvala – zaklon za brodove sa sigurnom pitkom vodom. Uz njega je izraslo manje naselje na otvorenom, sa skromnim mogućnostima zemljoradnje i sitnog stočarenja. U takvim prilikama obližnja pećina dobro je došla kao povremeni zaklon od prirodnih elemenata i moguće skrovište.

Bilješke

- 1 Pećina je označena na topografskoj karti 1:25000, sekcija Klada, x = 4963.93, y = 5491.75, z = 40 mnm.
- 2 U sondiranju su sudjelovali studenti arheologije iz Zagreba Hrvojk Kostelić i Marijan Bilić.
- 3 Komadići neravnomjerno pečene pećinske ilovače s jednom hrapavom, a drugom glatkom stranom, vjerojatno su ostaci ravne zagladene površine jednostavnih ognjišta. Vapno je također rezultat loženja vatre u ognjištima okruženim vapnenačkim kamenjem. Uzorci ugljena nisu uzeti jer se zbog očite poremećenosti sedimenta kao i zbog brojnog korijenja u njemu teško mogu očekivati pouzdani rezultati C–14 analize.
- 4 B. Lonza, *La ceramica del casetelliere degli Elleri*, Trieste, 1981; I. Marović, B. Čović, *Cetinska kultura, Praistorija jugoslavenskih zemalja 4*, Sarajevo, 1983.

- 5 B. Lonza, o. c.; B. Čović, Srednje bronzano doba u Istri, Praistorija jugoslavenskih zemalja 4, Sarajevo, 1983, s. 238; I. Marović, Iskopavanja kamenih gomila u Bogomolju na otoku Hvaru, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 78, Split, 1985.
- 6 N. Petrić, Introduzione alla preistoria dell'Istria, Centro di ricerche storiche Rovigno, Atti 9, Trieste, 1979.
- 7 S. Forenbaher, Vlaška peć kod Senja, Opuscula archaeologica 11–12, Zagreb, 1987, s. 90; S. Forenbaher, P. Vranjican, Vaganačka pećina, Opuscula archaeologica 10, Zagreb, 1985, s. 8.
- 8 S. Forenbaher, P. Vranjican, o. c., s. 11, 13, T. 8/12
- 9 S. Forenbaher, P. Vranjican, Velebit: rekognosciranje speleoloških objekata, Arheološki pregled, 1988, Ljubljana, 1990: 237–239.
- 10 S. Forenbaher, P. Vranjican, o. c. pod 7, s. 11–14, T. 7–11
- 11 Određenje životinjskih vrsta izvršio je Preston Miracle, University of Michigan, Ann Arbor.
- 12 Logična pretpostavka da su većinom korištene pećine s osunčanim otvorom (dakle kod nas okrenutim prema jugu) iskazuje se kao ispravna u najrazličitijim razdobljima i podnebljima; v.: D. H. Thomas: The Archaeology of Monitor Valley: 3. Survey and Additional Excavations, New York, 1988, s. 569.
- 13 Tri fragmenta na kolu radene keramike (jedan je ocakljen) nisu dovoljno karakteristična za sigurnije vremensko opredjeljenje. Stariji stanovnici Donje Klade sjećaju se da im je pećina poslužila kao privremeni zaklon još za drugog svjetskog rata.
- 14 L. G. Straus, Underground Archaeology: Perspectives on Caves and Rockshelters. Archaeological Method and Theory (M. B. Schiffer, ed.), vol. 2, Tucson, 1990, s. 265, 278.
- 15 A. Glavičić, Arheološki nalazi iz Senja i okolice I, Senjski zbornik 2, Senj, 1966, s. 386, sl. 86.

Summary

Separovača rock-shelter: Traces of Use in the Bronze Age

Stasio Forenbaher

A test trench that was excavated in the small rock-shelter Separovača, located near the village of Donja Klada in the north Adriatic littoral, yielded a number of prehistoric pottery fragments. On the basis of analogy with finds from other similar sites in the area, they were estimated to date from the Middle to the Late Bronze Age (here covering approximately the second half of the second millennium and the beginning of the first millennium BC). The finds were badly fragmented and dispersed throughout a disturbed cultural layer some 80 cm thick. This prevented more precise dating of the occupation (or occupations) of the site. The recovered remains (pottery, animal bones and sea shells, traces of hearths), as well as the constricted area of the rock-shelter, suggest its sporadic use as a temporary shelter.

Neither by its size and shape, nor by its aspect (entrance facing north) does Separovača invite use as a shelter. Most of the similar unattractive rock-shelters in the area yielded virtually no trace of human occupation in prehistory. In this specific case, its use can be better understood if the local topography is considered. The nearby cove with its fresh-water spring provides a convenient shelter for smaller boats. The steep slopes, though rocky and barren, can nevertheless support goat-herding and some rudimentary agriculture. Traces of a small settlement on the slope above the cove testify that these limited resources were recognized and utilized in prehistory. The rock-shelter itself was never the main focus of human activity; rather, it was a less important element of the local archaeological landscape, welcome as a temporary shelter or a possible hiding place.